ԲԻՒՐԱԿՆ

ԼՐՏԱԳԻՐ

ԳԻՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

Ե. ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 100 — 28|16 ՕԳՈՍՏՈՍ 1886

1. Բիւրակն առ այժմ ամիսը երկու անգամ կը հրատարակուի։ — 2. Տարեկան գինն է ամեն տեղւոյ համար $2^1/_4$ արծաթ մէճիտ, թղթատարութեան ծախքը մեր վրայ ըլլալով։ — 3. Ձեւէ կը ծախուի հատը 2 դահեկան։ — 4. Բաժանորդ գրուիլ ուզողներ դիմելու են կամ իրենց հասցէն դրկելու են առ խմբագիրն ի Գրատուն Փարիզու Յակոբեան խան թիւ 13,14։ — 5. Բիւրակնի վերաբերեալ ամենայն գրութիւնք եւ բաժանորդական վճարմունք պէտք է ուղղել առ խմբագիրն։ — 6. Անվճար նմակ կամ ո եւ է գրութիւն չընդունուիր։ — 7. Տասն օրինակի համար բաժանորդ գտնողին մէկ օրինակ ձրի կը տրուի։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խնդիր միութեան Հայ Բողոքականաց. — Ընդէ՞ր ոմանք կը մերժեն զԲրիտոնէութիւն. — Պատմութեան եւ Աշխարհագրութեան առնչութիւնք. — Բիւթանիա. — Անգին պատեհութիւններ. — Նամակ Տրապուզանէն. — Քաղաքական. — Ազգ.

ԽՆԴԻՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ

Արեւելք պատուական օրաթերթին մէջ մօտերս երեւցաւ այն խորագրով մի յօդուած որով խոհական աղդայնոյ եւ վարիչ մարմնոյ ուշադրութեան կը յանձնուէր Հայ Բողոքականաց ընդհանուր ազգին հետ քաղաքականապէս միանալու խնդիրն։ Յօդուածն շատ դոհացուցիչ թուեցաւ մեզ կարգ մը մտածումներով։ Հայ կարեւորագոյն և առաջնակարգ թերթն կը յուղէր այնպիսի խնդիր մը որ ըստ մեզ սերտ յարաբերութիւն ունի աւելի հիմնական եւ աւելի կենսական խնդրոյ մը հետ։ Բանզի թէպէտ յօդուածին մէջ կը խօսուէր միայն Հայ Բողոքականաց ազգային ստուար մարմնոյն հետ կերպիւ իւիք միանալուն վրայ, բայց տարակոյս չկայ թէ այդ խնդիր դուռ կը բանայ կրօնը աղդայնութենէ անջատելու ընդարձակագոյն խնդրոյն։ Յեւրոպա և Յ. Մերիկա ներկայ դարուս մէջ շատ յուղուած խնդիր մ'է այն. և որչափ որ դիտեմք ի Ռուսիա եւս Հայ թերթ մը ժամանակ առ ժամանակ յուղած է զայն, և հրաւէր կարդացած է Հայոց, ազգային միութիւնն անքակ պահել կրօնային տարբեր դաղափարներն եւ համոզումներն բոլորովին անջատ նկատելով ազգայնութեան խնդիրէն։ Ի Կ. Պոլիս դժբաղդաբար դեռ շատ չէր խօսուած այս խնդրոյ վրայ մեր թերթերու մէջ, եւ որչափ կը յիշեմք, ինչ որ մինչեւ յայժմ խօսուած էր այս նկատմամբ՝ յաւէտ կը նպաստէր յառաջ բերել սա տպաւորութիւն թէ արտաքոյ Լուսաւորչական դաւանութեան չիք Հայութիւն։ Արդ, մինչ քաղաքակրթեալ Եւրոպիոյ մէջ ազգերն սկսած են յոյժ տարբեր

եղբայրութեան մը հանելիս, մինչ նոքա սկսած են այն ատիճան անջատ նկատել կրօնն եւ ազգայնութիւն ու հայրենիքն որ Կաթոլիկ Դաղիա կուսենայ Բողոքական նախարարապետներ, եւ Բողոքական Անգղիա Կաթոլիկ նախարարներ, յոյժ ցաւալի բան պիտի լինէր եթէ մեք Հայերս, որ կը բաղձամք բաժին ունենալ արդի քաղաքակրթութենէն՝ դեռ երդեինք մեր հին երգը։ Վասնորոյ ամեն կերպիւ գոհացուցիչ է տեսնել որ առաջնակարգ Հայ թերթն այս կենսական խնդրոյն մի մասնաւոր կէտն խորհրդածութեան առարկայ կընէ եւ թէպէտ դեռ չծանրանար խնդրոյն բուն էական կէտերու և անոր ընդարձակագոյն նշանակութեան վրայ՝ բայց տարակոյս չկայ թէ սկզբնաւորութիւն մը կընայ համարուիլ այն՝ կրօնի և ազգութեան նկատմամբ աւելի ուղիղ եւ աւելի լուսաւորեալ գաղափարաց տարածմանն։ Յոյժ գոհացուցիչ է նաեւ տեսնել որ յօդուածին մէջ թիւր կերպիւ ներկայացուած չէ Հայ Բողոքականաց նպատակն։ Ըսուած է թէ իրենց բոլոր նպատակն է աշխարհաբար Ս. Գիրք կարդալ եւ Ս. Գրոց վրայ քարոզներ լսել։ Կրնամք ըսել թէ Հայ Բողոքականաց նպատակն իր ամենավոքր եզրերուն վերածուած է այս խօսքերով. բայց տակաւին յոյժ գոհացուցիչ է այն մինչեւ իսկ իր այս վերածեալ ձեւին մէջ, բաւական է որ խեղաթիւրեալ չէ։

Գալով բուն խնդրոյն՝ հարկ է պարզապէս ըսել թէ ոչ թէ Հայ Բողոքականաց մի մասն միայն, այլ ամբողջ Հայ Բողոքականք ի սկզբանէ անտի միշտ փափաքած են որ հնարաւոր լինի չանջատուիլ Հայ ազգէն։ Նոքա դլխաւորաբար հալածանաց պատճառաւ պարտաւորուած են ուրոյն հասարակութիւն մը կազմել և նոյնպէս ճանաչուիլ Կայսերական կառավարութենէն. բայց այս անջատում միշտ մեծ վիշտ եղած է իրենց սրտին եւ մեծ վիշտ պիտի լինի մինչև դայ լուսաւորութեան այն բարեբաստիկ օրն յորում ոչ մի կրօնային գաղափար, ոչ մի խղճի վերաբերեալ խնդիր պիտի կարող լինի անջատել ի միմեանց այն Հայերն որոց երակաց մէջ կը հոսի մի եւ նոյն արիւնն։ Բողոքական Հայք ոչ թէ այժմ, այլ ընդ միշտ փափաք ունեցած են մի այսպիսի միութեան, վասնզի սոքա ունեցած չեն և պիտի չունենան ո եւ է քաղաքական կամ աշխարհական դիտումներ։ Նոքա փափաքած են վայելել խղճի ազատութիւն եւ փարիլ կրօնի այն հիմնական սկզբանց որք, ըստ իւրեանց խորին համոզման, կը բղխին Աւետարանէն և դորս այնքան կենսական կը համարին մարդոյս բարեկարգութեան եւ բարձրացմանն համար։ Նոքա այժմ ոչ նուազ կը բաղձան վայելել զայդ խղճի ազատութիւն, ոչ նուազ փարեալ են այն փառայեղ սկզբանց որոց յաղթանակն կը տեսնեն օրէ օր, բայց նաև, յետ այսքան տարեաց բաժանման, ոչ նուազ կը բաղձան անջատ չմնալ իրենց սիրեցեալ ազգէն որ անունն իրենց վրայ կը կրեն պանծանօք, և որոյ վասն յօժար են յանձն առնուլ ամեն անձնուիրութիւն և ամեն ծառայութիւն։ Ոչ թէ կը փափաքին միութեան որովհետեւ փոքր հասարակութիւն մ'են, և որովհետեւ

իրենց աչաց առջեւ ունին այն կարգ մը խիստ փոքր և կարգ մ՚ալ դոյութիւն չունեցող պատճառներն ղորս Արեւելք կը յիշատակէ, այլ որովհետեւ սիրելի և նուիրական պարտաւորութիւն մ՚է իրենց միութեամբ օժանդակել և ծառայել այն հին Հայ ազգին որ առաջնորդն ի միասին կրեցին և վառքն ի միասին վայելեցին իւրեանց ամենեցունն նախահարք։ Եթէ հայոց պատրիարքարան, իբր ազգային կեդրոն մը, հաւանի ընդունիլ Հայ Բողոքականներն իր պաշտպանութեան ներքեւ և մասնակից ընել զանոնք ազգային պարտուց և ազգային իրաւանց, տալով անոնց լիակատար ազատութիւն իրենց ղուտ կրօնային գործոց մէջ, ոչ մի Բողոքական որ հասկացած է Բողոքականութեան բուն նպատակն, պիտի մերժէ միութիւնն։ Մեք կը հաւատամք թէ ազգին մէջ կը գտնուին բաղում ուշիմ և լուսամիտ անձինք որք ուրախութեամբ պիտի ընդունին միութեան մի այսպիսի առաջարկ, սակայն արդեօք նոյնն պիտի կարենայ ըսուիլ Հայ Եկեղեցականութեան համար։ Մեզ այնպէս կը թուի թէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարիչ մարմինք մօտ չեն դեռ այսպիսի դաշտփարի մը, և կը կարծեմք թէ Արեւելք և այլք դեռ շատ քարոզներ պէտք է խօսին ընդհանուր ազգին մէջ տիրելու ճշմարիտ սիրոյ և միաբանութեան դաշտփարն, և բառնալու ամեն կրօնային խարութիւններն։ Այս մեծ ունիմք որ այդ բաղձացեալ միութեան ժամն վերջապէս պիտի հասնի։ Եւ պիտի չդադարինք սպասելէ այն բարեբաստիկ աւուր յորում ամեն Հայ ազատաբար պաշտելով զԱստուած պիտի նուիրէ նաև զանձն ի վառս և յօդուտ ընդհանուր Հայ ազգին։

ԸՆԴԷՐ ՈՄԱՆՔ ԿԸ ՄԵՐԺԵՆ ՁՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն եւ վերջ տես թիւ 99)

Ի՞նչպէս պէտք է բացատրել ուսումնական մեծութեան ու Քրիստոնէական հաւատոյ այս միացումն։ Պատասխանն այն է որ Միքայէլ Ֆարատէյ զարգացուց զիւր միտք հետազօտելով զճշմարտութիւնն հնազանդութեամբ ճշմարտութեան օրինաց։ Նա զարգացուց զիւր հոգեւոր բնութիւն աղօթիւք հետազօտելով հոգեւոր իրերն՝ հնազանդութեամբ օրինաց Քրիստոսի։ Նա փորձառաբար ուսաւ սոյն բանից ճշմարտութիւնն, «Եթէ ոք կամի զկամս նորա առնել գիտասցէ վասն վարդապետութեանս»։

Եթէ մէկը կուզէ գիտնալ թէ ինչ է արդարութիւնն, թող արդար լինի, կամ թէ ինչ է մաքրութիւնն թող մաքուր լինի. կամ թէ ինչ է Քրիստոնէական կրօնն, թող գործադրէ զայն։ Կատարեցէք Աստուծոյ կամքն ու պիտի գիտնաք վարդապետութեան ճշմարտութիւնն։ Ձեր խղճմտանքը պիտի լինի կենդանի եւ գործօն, ու պիտի բարձրացնէ ձեր բոլոր էութիւնն։

Բայց մի երեւակայէք թէ որովհետեւ կարող էք տեսնել բարոյական եւ հոգեւոր ճշմարտութիւնն, ուրեմն կարող էք վճիռ տալ բնական եղելութեանց վրայ։ Աւասիկ ատ է շատ կրօնասէր մարդկանց ծանր սխալմունքը։ Նոքա ուսումնական ճշմարտութեանց վրայ վճիռներ կարձակեն երբ ոչինչ գիտեն զայնցանէ, ընդունուած ճշմարտութիւն մը կը համարեն թէ որովհետեւ կարողութիւն ստացած են տեսնել զճշմարտութիւնն մի ճիւղոյ մէջ, հաւատարապէս կարողութիւն ստացած են նաեւ տեսնել զճշմարտութիւն բոլոր ճիւղոց մէջ։ Եկեղեցական պատմութեան մէջ ամենատխուր էջերէն մին եղած է եկեղեցւոյ ոգէտ հակառա-

կութիւնն ընդդէմ գիտութեան: Շատ բան ըրած է այս հեռացնելու ի Քրիստոնէութենէ ուսումնական մարդիկն, եւ հաշմարտութեան դաշտին վրայ պատերազմն սաստկացնելու: Ուսումնական մարդիկ զգուանօք քաշուած են դրութենէ մը որ այսպիսի տգիտութիւն ու մոլեռանդութիւն պատճառելու երեւոյթն ունէր, մինչդեռ միեւնոյն ատեն Եկեղեցին երես դարձուցած է գիտութենէ որպէս Ռունալից աղբիւրէ մը:

Բայց բազում ուսումնական մարդիկ ճշդիւ ինկած են այն սխալանաց մէջ ուր ինկած է եկեղեցին: Սոքա կերեւակայեն թէ որովհետեւ քաջ տեսութիւն ունին ուսումնական իրաց մէջ, ուստի եւ յարմարութիւն ունին վճիռ տալ ամեն ճշմարտութեանց նկատմամբ. թէ այն նոյն կարողութիւնք ու միջոցք որք կարողացուցած են զանոնք հասկանալ գնիւթ, պիտի կարողացնէ զանոնք հասկանալ նաեւ զհոգի: Սոքա կը դնեն զԱստուած ու մարդկային հոգին իրենց քիմիական անօթներու մէջ, որպէս թէ մետաղի բեկորներ լինէին նոքա, և որովհետեւ չեն կարող բաժանել զանոնք իրենց տարերաց՝ որպէս կարող են բաժանել նիւթական իրերն, կը մերժեն զանոնք իբր անգիտելի իրեր, և ատի կեզրակացնեն թէ անօգուտ բան է ժամավաճառ լինել այսպիսի վեհապանծ ոչնչութեանց վրայ: Բայց նոյնչափ բանաւոր է կշռել զլոյսն կշռոց թաթին մէջ և չափել ծանրութեան զօրութիւնն դնելով զայն Թորանոցի մը մէջ, որչափ բանաւոր է ձեռնարկել զԱստուած ու զմարդկային հոգի գիտնալ քիմիաբանական և բնախօսական միջոցներով: Բնական իրերն կը ճանչցուին բնականօրէն, և հոգեւոր իրերն հոգեւորաբար: Մինչեւ երկու կողման մարդիկ չճանաչեն զայս սկզբունք ճշմարտութեան Թազաւորութեան մէջ՝ պիտի չդադարին պատերազմունք: Ցորչափ ժամանակ նոքա կը մշակեն միայն դաս մը կարողութիւններ, և զանց կառնուն ուրիշներն, այնչափ ժամանակ ճշմարտութեան մասին նոցա դատողութիւնք պիտի լինին միակողմանի և մասնակի: Ոչ թէ միայն այս պիտի լինի հետեւանքն, այլ այդու նոքա անկարող կը գործեն զանձինս ուղիղ դատման: Ամեն մարդ գիտէ թէ միայն բազուկներն շարունակաբար գործածելով հնար է ահագնապէս մեծցնել զանոնք, և ոտից գործածութիւնն բոլորովին զանց առնելով զանոնք տկար, նիհար և անգործկը գործեմք: Նոյն բանն ճշմարիտ է նաեւ մտային կարողութեանց համար: Մշակութիւն և գործածութիւն, զանոնք կը զարգացնեն, զանցառութիւն և անգործութիւն զանոնք կը կծկեն: Այն ճշմարտութիւնք՝ որք կը վերաբերին մտին շատ մշակուած կողման, լերան մը նման յատակ, որոշ եւ ակներեւ կը կենան. մինչ այն ճշմարտութիւնք որք կը բողոքեն մտքին անմշակ կողման՝ նեմ, մառախլապատ և անգոյ կը լինին: Դաղափարականք այնքան երկար ատեն դեզերած են մտաց աշխարհին մէջ, և այնքան շատ խորհած են զայնմանէ, որ համայն տիեզերաց մէջ ոչ այլ ինչ կը տեսնեն եթէ ոչ միտք: Ցուրտ և ջերմութիւն, խորտաբորտ և հարթ, երկիր և ծով, օդ և երկինք իրենց համար մտաց պայմաններ, եղանակներ և վիճակներ են միայն, իրենց համար միտք է ամեն ինչ և յամենայնի: Միւս կողմանէ, նիւթականք այնքան երկար ատեն և յարատեւաբար խորհած են նիւթոյ վրայ, որ իրենց համար անգոյ և սնոտի կերեւի ամեն ինչ որ չկրնար ենթարկուիլ նիւթական փորձերու: Իրենց համար յամենայն տիեզերս չիք այլ ինչ բայց եթէ նիւթ: Խորհուրդ, կամք և զգացմունք միայն նիւթոց եղանակաւորութիւնք և պայմանք: Հոգեւորական մարդուն համար որ դեզերած և խոկացած է հոգեկան աշխարհին մէջ ոչինչ կայ այնքան

իրական որքան Հոգւոյ իրերն, այլ ամենայն վաղանցիկ երևոյթ մ'է միայն: Բերեմք զայս երեք մարդերն ի միասին, և կը կարծեմք թէ պիտի միաբանին: Նոքա ամենեքին պիտի ցոյց տան կարի վճռական, դրական և եռանդուն ոգի մը: Հեշտագոյն պիտի լինի իւղն և ջուրն խառնել ընդ իրեարս քան բերել զանոնք ի ներդաշնակութիւն, պիտի ընտրեն մեռնիլ մանաւանդ քան լքանել զիւրեանց դիրք : Նոքա խնդրոյն միայն մի կողմն կրնան տեսնել և ոչ միւս կողմն:

Երբ Բրոֆ. Հքքսլիի նման մարդ մը կը ծիծաղի բանաստեղծութեան, փիլիսոփայութեան, գրականութեան և կրօնի վրայ, անկեղծօրէն կը յայտնէ իւր միտքը: Ինքն այնքան բացարձակապէս նուիրած է զիւր զօրեղ միտք նիւթական իրաց՝ որ այժմ ստացած է մի այնպիսի մտաւոր վիճակ որ ամեն իր զոր կարող չէ ենթարկել զգայարանաց փորձին՝ պատիր և անգոյ կերեւի նմա, և իբր պարկեշտ մարդ այնպէս կը յայտարարէ: Երբ Պիոս Իններորդ Պապն հրատարակեց զիւր շրջաբերական կոնդակ ընդդէմ արդի զիտութեան , պարկեշտօրէն կը հաւատար իւր բոլոր գրածին : Ինքն զիւր բոլոր խորհուրդներն բացարձակաբար նուիրած էր Կաթոլիկ հաւատոյ . կը հաւատար թէ ի յերկնուստ է այն. և թէ ի դժոխոց են բոլոր անոնք որք կը զինուին ընդդէմ այն հաւատոյ. և իբր պարկեշտ մարդ այսպէս յայտարարեց: Երբոր և ուր որ այս միակողմանի մշակութիւնն տիրապետէ, այսպիսի թիւրութիւնք պիտի պատահին, և ուր որ սոքա զոյ են, անդ պիտի լինի պատերազմ: Կը կարծէ՞ք թէ Բրոֆ. Հքքսլի և Պիոս Իններորդ Պապն կրնան ապրիլ միեւնոյն աշխարհի մէջ առանց պատերազմի: Անկարելի է այդ:

Այս ամեն տարբերութիւններն վերջացնելու միակ ճանբան է ամբողջ մարդուն կարողութիւններն մշակել ընդարձակագոյն և առաւել ներդաշնակաւոր եղանակաւ: Մարդոյս էութեան ամեն կողմերն պէտք է զարգացուին: Այս դարուս մէջ, երբ գիտութեանց զովեստն ամեն շրթանց վրայ է, զրեթէ աւելորդ է ըսել թէ պէտք է մարդոյս ուսումնական կողմն մշակել՝ գիտութիւններն խստիւ ուսանելով. ուսանելով գիտութեանց եղելութիւններն, եղանակներն և օրէնքներն: Իրողութիւնն գերիշխան է ի գիտութեան: Իրողութիւններն բացատրելու պատրուակաւ զանոնք եղանակաւորելն գիտութեան հիմունքն տապալել է: Դիտութեան անուան արժան միակ գիտութիւնն այն է որ կընդգրկէ բոլոր իրողութիւններն, պարկեշտօրէն բացատրեալ: Զայս կը պահանջեն Քրիստոնեայք ուսումնական մարդիկներէն : Զօրաւոր հակամիտութիւն մը կայ թողուլ հաստատուն իրողութիւնն և թռչիլ հայեցողութեանց սահմաններն: Այդ գաղտնածածուկ սահմանաց մէջ շատ դիւրին է երեւակայութեան փայլակներն ճշմարիտ լուսոյ տեղ դնել : Մեք կը կարծեմք թէ Քրիստոնեայ խոհուն մարդիկ բարձրագոյն ծառայութիւնն ըրած պիտի լինին գիտութեան՝ եթէ պնդեն գիտնոց իրողութեանց սահմաններէն դուրս չելնելու պարտաւորութեան վրայ: Երբոր Բրոֆ.Թինտալ կըսէ մեզ թէ նիւթն ունի մի հոգեւորական կողմ, մեք, փոխան բնազանցական ճեռնարկութեանց մէջ մտնելու, պարզապէս պէտք է ըսեմք, «շատ լաւ, Բրոֆէսօր, հաճեցէք ցոյց տալ մեզ սա քարին հոգեւորական կողմն» Ապացուցանելու գործն մեր վրայ չծանրանար, այլ այն մարդուն վրայ որ կուզէ հաստատել զայն :

Բայց պէտք է որ միտքն եւս ուսումնասիրուի : Միտքը ինքնիրեն համար աւելի կարեւոր է քան զայն իրեր զորս կուսումնասիրէ: Հիւլէներ, մասնիկներ, բրածոյներ, աստղեր և ամ-

պակերպք լաւ բաներ են, որովհետեւ կը հայթայթեն սնունդ և կը զրգռեն մտքի գործունէութիւններն ու աշխուժութիւն : Այս ևս, եթէ կուզեմք գտնել զճշմարտութիւն, պէտք է որ ամուր բռնեմք իրողութիւններն և բոլոր իրողութիւններն: Բաւք են անցեալ դարուց խորհրդոց բբրածոյք, և նոքա են այս օրուան խորհրդոց կենդանի ներկայացուցիչք: Եթէ շահեկան է ուսումնասիրել անասնոց, թռչնոց և ձկանց բրածոյ մնացորդք, հրչափ առաւել շահեկան է ուսումնասիրել մարդկային մտաց բրածոյ մնացորդներն: Եթէ կարժէ թափառիլ այլ և այլ աշխարհագրական զօտիներու մէջ՝ հետազօտելու թիթեռնիկներ ,ցեցեր, թրթուրներ, բզէզներ և մլուկներ, զի այսքիւք կարող եմք սնուցանել մեր մտքեր, որքան առաւել կարեւոր է որոնել բառից նշանակութիւնն,որպէսզի այնու սովրիմք մարդկային հոգւոյ բնութիւնն և հանգամանքը: Մեք համոզուած եմք թէ ո և է ձեռնածութեամբ հնար չէ բառից նշանակութիւնն փոփոխել այնպէս որ մասէն ելնէ ամբողջն, հունաւորէն անհունն, ներընդունականէն՝ անհրաժեշտն, բռնադատութենէն՝ ազատ կամքն, կամ անձնասիրութենէն՝ պարտաւորութիւն և անձնական զոհողութիւն : Կրնամք ամենայնիւ ապահով լինել թէ մարդկային մտաց այս ներկայացուցիչը (բառեր) որքան հետազօտուին այնչափ զարմանալի պիտի թուի այն էակ յորմէ ծագում առած են սոքա: Եթէ գիտութիւնն զօրութիւն է, այդ զօրութիւն մեծագոյնն պիտի լինի երբ վերաբերի մտաց: Հետազօտեցէք զայս երկրաւոր զունդ ի կեդրոնէ ցշրջապատ, և ոչինչ կարող էք գտնել այնքան մեծաշուք, այնքան զեղափայլ՝ որքան այն կեդրոնական , լուսաշող և ինքնալոյս, այն գիտակից և ինքնաճանաչ իրն — մարդկային հոգին:

Եւ ինչպէս որ միտքն՝ նմանապէս մարդոյս կրօնական բնութիւնն պէտք է մըշակուի: Այդ բնութիւն կը յօդէ զմեզ ընդ անհունն և ընդ Յաւիտենականն: Հոգեկան գիտութեան օրէնքներն այնչափ որոշակի զծեալ են որքան գիտութեան օրէնքներն: Հնազանդեցէք Աստուծոյ և ինքն պիտի յայտնէ ինքզինքն ձեզ: Խոնարհ եղեք, և Աստուած պիտի բնակի ի ձեզ: Նօթի և ծարաւի եղիք արդարութեան և պիտի լցուիք արդարութեամբ: Սրտիւ մաքուր եղիք, և պիտի տեսնէք զԱստուած: Կատարեցէք զիւր կամք և պիտի գիտնաք զիւր վարդապետութիւն: Համակերպեցէք այս պայմանաց և աստուածային ճշմարտութեան ստուգութիւնն պիտի ունենաք ի ձեզ:

Մէն մի մարդ կը բնակի երեք պատուհանով աշտարակի մը մէջ: Եթէ նայի առաջին պատուհանէն, կը տեսնէ զայս զեղատեսիլ աշխարհ իւր լերամբք, դաշտորէիւք և մեծազոյ ծովուք : Եթէ նայի երկրորդէն՝ կը տեսնէ մարդկային հոգւոյ զեղեցկազոյն աշխարհն, նորա խորհրդովք և նպատակօք, նորա սիրոյ և յուսոյ զգացմամբքն, անմահութեան համար ունեցած նորա բաղձանքներովն և ակնկալութեամբք:Եթէ նայի երրորդէն, կը տեսնէ զԱմենազեղն, զԱմենաճշմարիտն և զԱմենաբարին,զՀայր մեր և զԱստուած մեր:

Ջննեցէք այս ամեն պատուհաններէն, ջննեցէք եռանդեամբ, ջննեցէք ակնածանօք, ջննեցէք սիրողաբար, և պիտի տեսնէք զճշմարտութիւնն իւր վեհափառութեամբ, իւր զեղով և իւր ներդաշնակութեամբ :

Ստախօսութիւնն մեծ մեղք մ'է ընդդէմ Աստուծոյ որ տուած է մեզ լեզու խօսելու զճշմարտութիւն եւ ոչ ստութիւն :

Ստախօսութիւնը մեծ յանցանք է ընդդէմ մարդկութեան , զի ուր որ չ'կայ նկատում վասն ճշմարտութեան՝ անդ չկրնար լինել ընկերական ապահովութիւն :

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 98)

Կանցնիմ ի Յոյնս: Դիտէք ամենքդ Թէ Յունաստանի՝ ծովու և լերանց միջոցաւ փոքր դաշտերու, հովտաց, Թերակղզեաց և կղզեաց բաժնուած լինելն ինչ մեծ ազդեցութիւն ունեցած է Յունական պատմութեան բոլոր նշանաւոր հանգամանաց վրայ: Կան բանի մը փոքրագոյն կէտեր որք արժանի են դիտողութեան: Կը յիշատակեմ ատ միայն մին ինոցանէ, բացատրելու համար Թէ որքան նոր լոյս կրնայ ստանալ մարդ ո եւ է բան արդեամբ տեսնելով, քանզի չեմ յիշեր Թէ ո եւ է գրքի մը մէջ յիշուած լինի այն, սակայն ամենէն առաջ աչքի զարնող բանն է երբ մարդ մը կը ճամբորդէ Յունաստանի մէջ: Յունաստանի խիստ շատ կողմերէն կրնայ տեսնուիլ Պառնասոս լեռն: Զարմանացութիւն չէ եԹէ ըսեմք Թէ այդ լեռ կերեւի Յունաստանի արեւելեան և կեդրոնական բոլոր բարձրադիր վայրերէն: Մտածեցէք Թէ այդ իրողութիւն ինչ մեծ կարեւորութիւն ունեցաւ: Յունական պատմութեան կեդրոնական կէտն է Դեղրիս շատ նկատումներով, եւ Յունական պատմութեան մի ստուար մասն իրեն կեդրոն ունեցած է այն չատուածն, Ապողոն (երաժշտութեան եւ լուսոյ աստուածն)որ իւր մեհեան ունէր անդ: Ո՛րքան մեծ ազդեցութիւն ունեցած պէտք է լինի, Ապողոնի տեսանելի ներկայութիւն նորա ընդունած երկրպագութեանց, եւ այն բոլոր զուգորդութեանց վրայ զորս ունեցաւ Յունական ցեղն : Ո՛րքան մեծ ազդեցութիւն կրնային կրել Յոյնք երբ տունէ մը , կամ Աքրոպոլիսի զագաԹէն եւ կամ մերձակայ ծովեզերեայ քաղաք մը նաւարկելու ատեն կը տեսնէին այս Պառնասոսը եւ գիտէին Թէ այն երկու ժայռերու ներքեւ մէկ փոսի մը քով կը գտնուէր լուսոյ եւ երգի տէրոջ այս պատգամատեղին եւ այս սրբազան մեհեան: Ասով կրնաք գաղափար մը առնուլ Թէ Ապողոն եւ իւր բնակավայր որքան ընդարձակ եւ կենսական ներգործութիւն մը ունեցան Յունական պատմութեան մէջ:

Յունաստանի հիւսիսային արեւմտեան կողմն կը գտնեմք Ալպանիացիներն: Սոքա Եւրոպիոյ նախնագոյն ցեղերէն մին են: Թէպէտ շատ դժուարին է որոշել իրենց լեզուի աղերսն ուրիշ լեզուաց հետ, բայց կարծեմ լեզուաբանք այժմ հակամէտ են ընդունիլ Թէ սոցա լեզուն կը վերաբերի հնդեւրոպական ընտանիքին: Հիւսիսային Ալպանիա ամայի և վայրի լերանց երկիր մ'է: Երբ նաւարկէք Ըշքոտրայի լճին վրայ, և տեսնէք ապառաժուտ լերանց այս շքեղ զանգուածն որ արեւելից կողմն կը բարձրանայ լճին հանդարտիկ ծոցէն, տեսնէք վարի կողմերն խոր լեռնամէջեր և վերն կատարներուն վրայ ձեան կապերտներ ջերմագոյն ամարան մէջ իսկ, յայնժամ կսկսիք հասկանալ Թէ ընդէր Ալպանիացիք մնացած են իբր ուրոյն ժողովուրդ, պահպանելով իրենց վաղեմի լեզու և իրենց նախնական սովորութիւններ յորոց բազումք նշանաւոր նմանութիւն ունին Հոմերի մէջ պատմուած սովորութեանց և բարուց: Դիտելի իրողութիւն մ'է որ Ըշքոտրայի հարաւային և հարաւային արեւելեան կողմն եԹանասուն կամ ութսուն մղոն տեղ դուն ուրեք գտնուած են շինուածներ, պողոտայներ կամ կամուրջներ որք ցոյց տան հռովմէական գրաւումն, և սակայն այս երկիր Հռովմէական Կայսրութեան մի մասն էր շատ դարեր: Ատի կեզրակացուի Թէ Հռովմայեցիք փոյԹ չունեցան երբեք բաղաքակրԹել զայդ ժողովուրդ, այլ Թոյլ տուին նմա վայելել զիւր անկախութիւն: Այդ ան-

կախութիւն էականապէս պահուած է այդ ժամանակներէն մինչեւ ցայսօր:

Մոնթէնեկրոյ խիստ հետաքրքրական օրինակ մ'է ցոյց տալու թէ ինչպէս նը-պաստաւոր աշխարհագրական վիճակներ կրնան օգնել մի փոքր ժողովրդեան աշխարհի մէջ այնպիսի համբաւ և դիրք ունենալու որ բոլորովին անհամեմատական լինի իրենց թուոյն: Սեաւ լեռն այն միակ տեղն է ուր հարաւային Սլաւոնեան ժողովուրդ մը երկար դարեր պահպանած է զիւր անկախութիւն: Մոնթէնեկրոյ չէր կարող ընել զայդ առանց իւր աշխարհագրական դրից: Այդ երկիր կը-բաքարի բարձրաբերձ զանգուած մ'է. չեմք կրնար լեռնադաշտ կոչել զայն, քանզի լի է բազում ձորերով և ունի բազմաթիւ սրածայր լեռնակատարներ: Այսու ամենայնիւ լեռնային զանգուած մ'է այն՝ ոյր միջին բարձրութիւն ծովու մակարդակէն՝ է աւելի քան 2000 ոտնաչափ, ունենալով կատարներ ոյց բարձրութիւնն կը հասնի 5000 ոտնաչափի: Լերկ կրաքար է, այնպէս որ հազիւ թէ ուրիշ բան մը կը բուսնի իր վրայ՝ բայց եթէ ուրեք ուրեք խոտ.— և շատ լաւ խոտ—սակաւ ինչ մսրացորեն և գետնախնձոր, ջուրը ևս հազուագիւտ է: Նորա վերին մասերն ծածկեալ են ձեամբ ձմրան մէջ. մինչ ամառ ատեն երկրին վրայ յարձակողք սպարտին ջուր կրել իրենց հետ, ծանր դժուարութիւն մը, երբ չկան ուղիներ, և երբ փութաջան լեռնաբնակք կրակ կընեն ամեն ժայռի ետեւէ. դժուարութիւն մը որ առաւել կը ծանրանայ, երբ յարձակող բանակն ստուարաթիւ է: Հետեւաբար երեւակայելի ամենէն անառիկ երկիրներէն մին է յարձակող բանակի մը համար: Այս պարագայից պատճառաւ է որ այս ափ մը ժողովուրդն,— վասնզի եօթնեւտասաներորդ դարու Գարատաղցիք 40-50,000 է աւելի չէին — պահեց զիւր անկախութիւն: Եւ այդ ամենակարեւոր իրողութիւն մ'է Պալքանեան թերակղզոյ պատմութեան մէջ, և դեռ կրնայ մեծամեծ հետեւութիւններ ունենալ:

Իլլիրիական Արշիպեղագոսն կընծայէ մի այլ օրինակ աշխարհագրութեան ազդեցութեան ի վերայ կենաց և բարուց ժողովրդեան: Իլիրիոյ կամ Դաղմատիոյ ծովեզրն մի զանգուած է հրուանդանից և կղզեաց որք ամենեքին են ժայռուտ և անյարմար մշակութեան, թէպէտ անտառուտ, և ծովու անձուկ բազուկներով իրարմէ անջատեալ: Ճիշդ այն տեսակ վայր մ'է ուր ծագում կառնուն վայրագ ծովային ժողովուրդք: Այս երկիր հին աշխարհի առաջին կարգի ծովահինական երկիրն եղած էր. անոր թափառաշրջիկներն Ադրիական և Յոնիական ծովուց պատուհասանէին, մինչեւ Հռովմ, ոչ առանց մեծ դժուարութեանց, նուաճեց զանոնք: Մի քանի դարեր սոյն երկիր կը հայթայթէր Հռովմայական տորմիղներու համար թեթեւ և դիւրաշարժ ցռկանաւեր և փոքր նաւազներ, և երբոր հինգերորդ և յետագայ դարուց խառնաշփոթութեանց մէջ այս նաւատորմիղք անհետացան, Իլլիրիական ծովահէնք դարձեալ սոսկում կուտային Ատրիականի և անոր մերձակայ ծովուց վրայ նաւարկողներու միջին դարուց սկիզբներն: Այժմ Դաղմատիացիք կը սնուցանեն Աւստրիոյ նաւատորմիղն և կը ղրկեն արի նաւազք ընդ ամենայն աշխարհ: Կը գտնեմք որ իրապէս զրեթէ նոյն պայմանք են որ կընեն զՆորվեկիա Ատլանտեանի ծովահինից բնակավայրն: Ճիշդ ինչպէս որ Նորվեկիացիք և Տանիմարքացիք ութերորդ և երեքտասաներորդ դարուց միջեւ ձեռնարկած էին Արեւմտեան աշխարհի բոլոր ծովահինութեանն, այնպէս ըրած էին նաեւ Իլլիրիացիք հին աշխարհի մէջ, մի նմանութիւն որ կը յաւելու մի նոր շահագրգռութիւն թէ այս երկու երկրաց պատմութեան և թէ նոցա աշխարհագրութեան: Այն որ

կ'ուսումնասիրէ Նորվեկիոյ, որպէս նաեւ Իլիրիոյ աշխարհագրութիւնն, հեշտիւ կարող է հասկանալ թէ ընդէր Նորվեկիացիք եղան խառնաշփոթութեանց դարուց մէջ մի ծովահէն ժողովուրդ, և խաղաղութեան դարուց մէջ տէր ծովային մեծ վաճառականութեան:

Կանցնիմք Յիտալիա: Իտալական թերակղզոյն տիրող հանգամանքն է այն իրողութիւն թէ Ապենինեանք մօտագոյն են արեւելեան՝ քան արեւմտեան եզերաց. հետեւաբար քաղաքակրթութիւն և կայսերութիւն սկիզբ կառնուն և կաճին Ապենինեանց հարաւային և արեւմտեան կողման վրայ յաւէտ քան հիւսիսային և արեւելեան կողման վրայ, և կը գտնեմք Իտալիոյ տիրող զօրութիւնք, Եղրուսգացիք, Սամնիացիք և հուսկ յետոյ Հռովմայեցիք Ապենինեան այն կողմն ուր են Տիբեր և Արնոյ: Ատի է նաեւ որ Հռովմայ պատմութիւնն շատ կանուխ առնչութեան մէջ կը դնէ զՀռովմ ընդ Կարթագինէի որ Թագուհին էր արեւմտեան ծովուց, մինչդեռ բաղդատաբար դոյզն ինչ հաղորդակցութիւն ունէր Յունական երկրաց հետ: Յունական քաղաքակրթութեան հետ առնչութեան կը մտնէ, բայց հարաւային Իտալիոյ և Սիկիլիոյ գաղթականութեանց միջոցաւ: Եւ երբ կը հասնիմք միջին դարուց, կը գտնեմք որ Յիտալիա առաջին անգամ նշանաւոր կերպիւ կը զարգանան հարստութիւն և արուեստք Լոմպարտիոյ մեծ դաշտավայրին մէջ, որ ունի անհուն պտղաբերութիւն, և Թոսքանայի մէջ: Եւ ասա կը հանդիպիմք մի ազգաբանական ազդեցութեան, որովհետեւ հիւսիսային ցեղից խառնուրդն ընդ Իտալական ժողովրդեան զլխաւորաբար Լոմպարտիոյ և հիւսիսային ու կեդրոնական Իտալիոյ մէջ տեղի ունեցած է. քանի որ Տեւտոնեան աշխարհակալութիւնն հազիւ ունեցած է ազդեցութիւն հարաւային Իտալիոյ երկրաց վրայ: Այս պատճառաւ զլխաւորաբար հիւսիսի և կեդրոնին մէջ է որ կը գտնեմք ծագումն նոր հանրապետութեանց ոյց ժողովուրդք են զործունեայ և աշխատասէր. և շուտով ի յայտ կը բերեն զարմանալի ստեղծական զօրութիւն մը յարուեստս և ի դպրութիւնս: Այսպէս Միջնադարեան Իտալիոյ փայլուն և արկածալից տարեգրութիւնք յառաջ եկած են մասամբ ազդեցութեամբ հողի և կլիմայի որք ընդհանրապէս աւելի նպաստաւոր են ի Լոմպարտիա և ի Թոսքանայ քան ի Հարաւային Իտալիա, մասամբ այն ազգաբանական ազդեցութեամբ որ Տեւտոնեան աշխարհակալք բերին, զալով ի հիւսիսէ, հաստատուելով թերակղզոյն հիւսիսային մասանց մէջ, և նոր կորով հաղորդելով երկրին թուլացեալ ժողովրդեան. և մասամբ Արեւելեան Հռովմէական կայսերութեան իշխանութեամբ որ պահուեցաւ հարաւային արեւելեան Իտալիոյ վրայ, զի այս մաս մօտ կիյնայ Եպիրոսի ծովեզերաց որք տակաւին էին ընդ իշխանութեամբ Կայսերաց:

(Շարունակելի)

Լաւ հասկցիր ժամանակի արժէքն եւ զայն գործածէ խնամով՝ յայնժամ ստուգապէս յաջողութիւն պիտի ունենաս քու կոչմանդ մէջ։

Ով որ այլոց իրաւունքն եւ զգացումը ի նկատի կառնու մինչեւ իսկ չնչին համարուած գործոց եւ խօսակցութեանց մէջ, անիկայ ճշմարիտ քաղաքավար մ'է։

Գործելն խօսելէն նախամեծար է, եւ բան մը ըլլալն ըսկ այնպէս եղած լինել կարծուելէն յոյժ պատուական։

Թող քու խօսքերդ սակաւ ըլլան, մանաւանդ երբ քեզմէ մեծեր կամ օտարներ ներկայ են։

ԲԻԻԹԱՆԻԱ

(Շարունակութիւն տես թիւ 99)

Այսպէս սահելի կերպիւ կործանեցաւ ԲիւԹանիոյ մայրաքաղաքն եւ ջնջուեցան բոլոր իր հին շէնքերն ու յիշատակարաններն: Վեցերորդ դարուն մէջ էր որ Նիկոմիդիոյ անցեալ փառքն վերածնաւ զէԹ մասամբ իւիք շնորհիւ Յուստինիանոսի որ կանգնեց ջրմուղներ, բաղանիքներ և եկեղեցիներ: Բայց Նիկոմիդիա ընդ միշտ կորսնցուց իւր նախկին փայլն, 1326ին Նիկոմիդիա ինկաւ Օսմանցւոց ձեռքն, որոց գինուց զօրուԹեան տեղի տուին հետզհետէ բոլոր Բիւզանդեան բաղաքներն, ընդ որս եւ ի վերջոյ նոյն իսկ մայրաքաղաքն Կ. Պոլիս: Բէօփրիւլիւ վէզիրն հաստատեց նաւարան մը՝ որ կարեւոր դեր կատարեց ընդվերկար: Հակառակ այսքան փոփոխուԹեանց և աղէտից Նիկոմիդիա դեռ կը պահէ իր զօրուԹիւնն և իր դիրքն, իբր մին Ասիական կարեւոր բաղաքաց: Իզնիմիտ կամ Իզմիտ անունն՝ որով միայն ծանօԹ է տաճկաց, աղաւաղում մ'է միայն իր նախկին անուան որոյ վրայ աւելցած է իս յունական նախդիրն որ կը համապատասխանէ մեր «ի» նախդրին, այսպիսի տաճկական աղաւաղումէ ծագում առած են Իսթանպոլ, Իզնիկ, Իզմիր, եւն անուններն: Այնպէս կ'ենԹադրուի Թէ Նիկոմիդիա բուրին վրայ գետեղուած էր ի սկզբան և մինչեւ ծովեզերքն տարածուեցաւ վաճառականուԹեան եւ նաւարկուԹեան դժուարուԹեան համար: — Շատ քիչ հնուԹեան մնացորդներ կը գտնեմք Նիկոմիդիոյ մէջ. ամենէն բարձր բլրոյն վրայ դեռ կը մընան պարսպի մասերն որ տեղ տեղ երկու մէԹրի չափ բարձրուԹիւն ունին եւ կիսաբոլորակ աշտարակներով պաշտպանուած: Խոշոր վէմեր են այս պարսպաց հիմերն հաւանական ԲիւԹանիոյ անկախուԹեան դարուց յիշատակներ, բայց պարիսպներն ու աշտարակներն Հռովմէական գործեր են, գիտէք արդէն Թէ վերջերս հսկայ շէնքի մը մնացորդներն ալ երեւան եկան Հայոց զերեզմանատան մէջ, բայց դեռ պէտք եղած խուզարկուԹիւնքն եղած չ'են և չը գիտցուիր ստոյգ Թէ ինչ նպատակի կը ծառայէին ժամանակաւ:

Նիկոմիդիոյ ծոցին երկու եզերքն ալ երբեմն զարդարուած էին ամառանոցներով և գիւղաքաղաքներով՝ որք Նիկոմիդիոյ արուարձաններն կը համարուէին: Արդի Հէրէքէն շինուած է այն տեղն ուր երբեմն կար Անկեղոն կոչուած փոքր քաղաք մը, ուր Կոստանդին ամարանոց մ'ունէր և ուր աւարտեց իւր երկրաւոր կեանքն: Կէյպիզէ հին Լիպրան է ուր մեռաւ եւ Թաղուեցաւ Աննիբաղ: Աննիբաղ ստորերկրեայ ճամբաներ շինել տուած էր իր տան շուրջն ի հարկին խոյս տալու համար անոնց միջոցաւ. բայց ինքզինքն ամեն կողմանէ շրջապատեալ գտնելով Թունաւորեց ինքզինքն եւ այսպէս վերջ տուաւ իր արկածալից կենաց: Տառնան Բիւզանդեան զօրաւոր ամրոց մ'էր, Բենտիֆ որ պահած է իր վաղեմի անունն, կրնայ պարծիլ իր հնուԹեամբն, Մաղ-թէփէ կը կարծուի Թէ այսպէս կոչուած է, որովհետեւ բազմաԹիւ խուզարկուԹիւններ եղան հոն երբեմն երեւակայական գանձեր գտնելու ակնկալուԹեամբ: Տիլ իսկելեսի ալ իրեն յատուկ պատմուԹիւն մը ունի, զոր աւելորդ չ'եմ համարիր կրկնել սատ: Կը պատմուի Թէ Տէրվիշ մը շինած է այս տիլը, լեզուն, որ այնքան ներս կ'երկարի դէպ ի ծովն: Այս տէրվիշ կուզէր ծովուն միւս եզերքն անցնիլ, բայց բնաւ ստակ չ'ունէր, նաւավարք մտիկ չ'ըրին իր աղաչանաց, ինքն ալ ստիպուեցաւ այս լեզուն շինել մէկ եզերքէն միւսն, նաւավարք տեսնելով որ այսպէս պիտի զոցուէր ծոցին մուտքն, Թախանձեցին զինքն կիսկատար

Ծողուլ իր զործն և ձրի տարին դիմացի եզերքն. այս տէրվիշն տիլ պապա կը կոչուէր և իր զերեզմանն դեռ կը մնայ իր հրաշակերտ շինուածենէն ոչ շատ հեռի:

Եալովա Տրեբանօն և Հեղինեպոլիս, կը կոչուէր երբեմն եւ նշանաւոր էր ի հնումն ինչպէս այժմ իր հանքային ջուրերուն համար. Հեղինէ Կոստանդիանոսի մայրն կը սիրէր յաճախել հոս և ինքն էր որ շինել տուաւ բաղանիքներն, հիւրանոցներ և պալատ մ'ալ իրեն համար, ուր իր որդին ալ կուզար երբեմն բնակիլ: Կոստանդիանոս ի պատիւ իր մօրն Հեղինէպոլիս անունն տուաւ այս տեղին եւ առանձնաշնորհեալ քաղաք մ'ըրաւ զայն: — Բարամուսալ իր անունն կը պարտի Սուլթան Օսմանի զօրապետներէն միոյն Բարամուսալի, որ այն կողմերն նուաճած լինելով իբր իրեն կալուած շնորհուեցաւ Սուլթանէն. այն պայմանաւ որ ինքն ալ զինեալ նաւեր ունենայ միշտ ի պատրաստի ծովեզերքներն պաշտպանելու համար: Հոս էր հաւանականաբար. ինչպէս արդէն յիշուեցաւ Անթաքոս քաղաքն ալ:

Նիկոմիդիոյ ծոցին ծայրն կամ յաւէտ Մարմարայի եզերաց վրայ կը զտնուէր վաղեմի Բաղկեդոնը զրեթէ արդի Բատրքէօյին տեղն: Այս քաղաքն հիմնեցին 685 ին նախ քան զԲրիստոս Մեկատացի զաղթականներ Բիւզանդիոնի հիմնարկութենէն 20 տարուոյ չափ առաջ: Երկար ատեն անկախութիւն վայելեց եւ իր իշխանութեան տակ ունէր նաեւ մօտակայ վայրերէն շատերն: Բայց վերջապէս Բիւթանիոյ Թագաւորաց ձեռքն ինկաւ եւ իր բնակչաց մէկ մասն փոխադրեցաւ ի Նիկոմիդիա: Իր անունն Բաղկեդոն ծագում առած է իր մօտն զտնուած վտակի մը հին անունէն: Կ'աւանդուի թէ Բիւզանդիոնի հիմնադիրք խորհուրդ հարցուցած ըլլալով պատգամաց թէ ուր կանգնեն իրենց առաջադրեալ քաղաքն, պատասխան ընդունեցին թէ իրենց քաղաքն պարտին կանգնել կոյրերուն քաղաքին դիմացն: Շատ մը պատմաներէ ու խուզարկութիւններէ վերջ Բիւզանդիոնի այսինքն Պոլսոյ ներկայ դիրքն ընտրեցին իրենց քաղաքին տեղն՝ վստահ ըլլալով որ Բաղկեդոնի բնակիչք պարտէին լինել պատգամին յիշած կոյրերն, բանի որ այնքան լաւ դիրք մը անտես ըրած եւ անոր մօտ այնքան նուազ նպաստաւոր վայր մ'ընտրած էին իրենց բնակութեան համար: Բաղկեդոն պարապաւոր քաղաք մ'էր եւ շատ յարձակումներ կրած է. Պարսից Դարեհի, Միհրդատի եւ ի վերջոյ Հռովմայեցւոց ձեռքն ինկաւ. Սկիւթացիք եւ Գոթացիք մեծ աւերումներ ու կոտորածներ զործեցին հոն Բրիստոսի երրորդ.— չորրորդ դարուց մէջ: Բաղկեդոն նշանաւոր էր իր Սպողոնի պատգամներուն համար, ինչպէս բազմաթիւ քաղաքներ Յունաստանի մէջ: Կոստանդիանոս կործանել տուաւ Բաղկեդոնի տաճարներն կամ եկեղեցիներու ու վանքերու փոխեց զանոնք: Սպողոնի տաճարն աւերակ եղաւ բոլորովին ու Աստղկան տաճարին տեղ շինել տուաւ Եփիմենեայ եկեղեցին: Այս եկեղեցին կառուցուած էր բլուրի մը վրայ և ընդարձակ վանքեր ու կամարակապ սրահներ ունէր իր մօտ: Հոս էր որ տեղի ունեցաւ 451ին Բաղկեդոնի հռչակաւոր ժողովն, որ այնչափ զայթակղութեանց ու խռովութեանց առիթ եղաւ Հայոց և Յունաց մէջ: Բաղկեդոն Տաճկաց ձեռքն ինկաւ Կ. Պոլսոյ առումէն առաջ. սոքա քանդեցին նորա բոլոր հոյակապ շէնքերն անոնց նիւթերն իրենց նոր մայրաքաղաքին մէջ մզկիթներու և բաղանեաց շինութեան զործածելու համար, այնպէս որ քիչ ատենէն իր հնութեան բոլոր յիշատակներն աներեւոյթ եղան. Պատմաբան մը այս-

պէս գործածուած բարերուն վրայ խօսելով կըսէ «Մ՛հ եթէ այն բարերն կարենային խօսել մեզ, պիտի կրկնէին Աստղկան զիշերային տօնախմբութեանց երգերն. այն սաղմոսերգութիւններն որք կը հնչէին Ս. Եփէմուհեոյն եկեղեցւոյն մէջ:

Իւսկիւտարի հին անունն Բրիսոպոլիս էր. ոսկւոյ քաղաքն. այսպէս կոչուած ըստ ոմանց որովհետեւ Պարսիկք զԻւսկիւտար ընտրած էին իրենց փոքր Ասիոյ բոլոր գաւառներէն եկած տրոց հաւաքման վայրն. իսկ այլք նշանաւոր անձի մը անունն կը համարեն այս անուան ծագումն: Բրիսոպոլիս չ՛էր ի հնումն այնքան բազմամարդ եւ կարեւոր որքան արդի Իւսկիւտարն. Բիւզանդիոնի մերձաւորութիւնն արգելք մ՛էր իր աճման Սդրասին կը յիշէ զայն միայն իբր մին Քաղկեդոնի արուարձանաց: Բսենոփոնի տասը հազարքն Տրապիզոնէ վերջ եկան ի Բրիսիփոլիս ուր եօթն օր անցուցին: Աթենացիք տիրեցին սոյն քաղաքին և պարսպով շրջապատեցին զայն և հոս կը հաւաքուէր Եւբինեան Պոնտոսէն եկող նաւերէ առնուած բոլոր տուրքերն: Այս քաղաքին մօտն էր որ Լիմենիուս յաղթուեցաւ Կոստանդիանոսէն յամին 324: Սուլթաններն զարդարեցին զայն մզկիթներով, պալատներով եւ ուխտատեղիներով:

Բիւզանդեան պատմութեան մէջ յաճախ յիշատակուած են «իշխանաց կղզիներն.» այս կղզիներն ծածկուած էին եկեղեցիներով ու վանքերով, իշխանազունք կ՛երթային յաճախ առանձնանալու կամաւ կամ բռնի և ուստի «իշխանաց կղզիք» անունն առին: Զանց կընեմք առանձինն խօսիլ այս կղզեաց վրայ ըստ որում մեզ համար մասնաւոր հետաքրքրութիւն մը չ՛ունին: Զանց կընեմք յիշատակել նոյնպէս Պոսփորիթիւթանական եզերաց պատկանող աւանդութիւններն ու պատմական դէպքերն և կ՛անցնիմք փութանակի մեզ աւելի ծանօթ և հետեւաբար աւելի հետաքրքրական վայրերն:

Սապանճայի լիճն անշուշտ չ՛էր կըրնար մնալ ի հնումն առանց ուշադրութիւն գրաւելու, այսպէս կը գտնեմք զայն յիշատակեալ բազմաթիւ պատմագիրներէ, այլ սակայն այդ լայնատարած և հրապուրիչ լիճն ծանօթ չ՛էր այն անուամբ որով մեք կը յորջորջեմք զայն. տարբեր անուններ ստացած է տարբեր ժամանակներ, բայց Սոփոն է այն անունն որով ամենէն աւելի ծանօթ էր հնոց: Առիթ ունեցանք արդէն յիշելու թէ ինչ ջանքեր եղած են միացնելու զայն Նիկոմիդիոյ լճին հետ: Սոյն լճին եզերաց վրայ կառուցուած էր քաղաք մը, ուրկէ լիճն ալ իր անունն ստացած է:

Մեր դրացի Սաքարն ալ որ իր պըղտոր ջուրերովն երկայն ու օձապտոյտ ընթացք մը կը վարէ, շատ աւելի ուշադրութիւն գրաւած է յանցելումն քան այժմ. իր դասական անունն ինչպէս գիտեմք, Սանկարիւս է: Յուստինոս կայսրն փափաքելով դիւրացնել հաղորդակցութիւններն իր պետութեան մեկ ծայրէն միւսն, ձեռնարկեց ճամբաներ շինել և նորոգել: Ամենէն կարեւորն այն ճամբան էր որ Նիկոմիդիայէն կը տարածուի մինչեւ Սիւրիոյ սահմանագլուխն անցնելով Փռիւգիոյ եւ Կապադովկիոյ մէջէն: Սաքարն կընդմիջէր այն պողոտան և ուստի Յուստինոս շինել տուաւ այն հսկայ կամուրջն, որ թէև ոչ ևս կը ծառայէ իր նախնական նպատակին, բայց դեռեւս կը մնայ Ատափազարէն ոչ շատ հեռի, այժմ ծանօթ իբր Պէշ-Բէօքրիւ անուամբ: Այս կամուրջին շինութիւնն տեղի ունեցաւ 553էն մինչեւ 561 տարւոյ միջոցին: Պատմագիր մը որ ընդարձակ տեղեկութիւններ կուտայ Յուստինոսի շինութեանց վրայ, հատուած մ՛ալ գրած է այն կամուրջին նկատմամբ «Սաքարիան. կըսէ այն հեղինակն, այն գետն, որոյ ըն-

Ծացքն այնքան արագ է, որոյ խորութիւնն անդունդ մ'է և որոյ լայնութիւն կրնայ բաղդատուիլ միայն Ովկիանուս տարածութեան հետ, երբեք հանդուրժած չ'էր կամուրջի:

Անոնք որ անկէ անցնելու յանդգնութիւնն ունէին, մէկմէկու կը կապէին շատ մը նաւեր որոց վրայէ կանցնէին, բայց այս առանց վտանգի չ'էր ըլլար, վանգի զետն խզելով պարաններն, կը ցրուէր նաւերն և կը խեղդէր մարդիկն: Ցուստիանոս սկսած է կամուրջ մը շինել նորա վրայ և այնպիսի եռանդեամբ առած է ինքզինքն այս գործին, որ չ'եմ տարակուսիր թէ պիտի լմնցնէ զայն քիչ ատենէն:»

Ուրիշ հեղինակ մ'ալ այսպէս կը գրէ· «Սանկարիոս զետին եզերքներն միացեալ են այնպիսի կամուրջով, որ արժան է տեսնելու: Ցուստիանոս կայսրն շինեց զայն, որոյ համար չ'եմք կրնար բաւական գովել զինքն. կամուրջին քարերէն միոյն վրայ կար հետեւեալ արձանագրութիւնն:

«Դու ևս նման հպարտ Հէսպէրիոյ, Մարաց և բոլոր բարբարոս հրոսներուն. Սանգարիուս, որոյ կատաղի ընթացքն խորտակուած է այս կամարներով. այժմ կը հոսես զերի վեհապետական զործի մը. երբեմն ապստամբ նաւերու դէմ, երբեմն անընկճելի, այժմ պառկած կը կենաս անխախտ բար ոտնակապի մը տակ:»

(Շարունակելի)

ԱՆԳԻՆ ՊԱՏԵՀՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այս դարուն Այնթապէն անցնելու ատեն քանիցս ունեցայ զսպատիւ այցելելոյ Կ. Թ. Գօլէճն, որ ունի բարձր դիրք եւ գեղեցիկ տեսարան, այր որպէս բարձր է դիրքն նոյնպէս մեծ է համբաւն որուն արժանացած է այսչափ տարեաց արդեամբ:

Սոյն այցելութեամբ միւսանգամ ներչընչուեցայ գրել հետեւեալն: Ցորմէ հետէ ունեցած եմ ծանօթութիւն Խարբերդի եւ Այնթապի Գօլէճներու, անոնց մարմնոյն եւ հոգւոյն, միշտ զարմացած եմ թէ այդ վարժարանք, յորս բարձր դաստիարակութիւն կը տրուի այնչափ դիւրագնի, ինչո՞ւ համար լցուած չեն աշակերտաք յայլեւայլ տեղեաց եւ քաղաքաց: Թէեւ Խարբերդի գօլէճն իւր այլեւայլ ճիւղերուն մէջ ունի առաւել քան 500 աշակերտ, արու եւ էգ, եւ Այնթապու Գօլէճը ոչ նուազ քան 100, եւ եթէ աղջկանց վարժարանը միասին առնեմք, այդ թիւն թերեւս անցնի 200ը, այսու ամենայնիւ տակաւին որչափ քիչ բաժին կ'ինայ իւրաքանչիւր քաղաքի ի Փոքրուն Ասիա, երբ առնումք ի հաշիւ:

Ոչ ոք կ'ուրանայ զարդիս բարձր դաստիարակութեան պէտքը, եւ մեր հայրենակիցք սորված ըլլալու են թէ այս մասին եղած անհոգութեան հետեւանքը ծանր է: Եւ քանի որ չնորհիւ Ամերիկեան եւ Անգղիական Քրիստոնէից բարեսիրութեան, այդ վարժարանք մեծ դիւրութիւններ հայթայթած են հարկ եղած ուսումներն մատակարարելու արժանաւոր եւ հաւատարիմ ուսուցչաց միջոցաւ, ազգը պէտք է ունենայ իմաստութիւն այս պատուական պատեհութենէն օգուտ քաղելու, զրկելով ըստ յարմարութեան ի Խարբերդ կամ յԱյնթապ բազմութիւն երիտասարդաց՝ որք առնլով բարձր դաստիարակութիւն, յարմարութեամբ պատրաստուին օգտակար նպատակաց:

Եւ այժմ եկած հասած է (չըսենք անցած է) մեզ Անատոլցիներուս համար դիտնալու ժամանակը թէ, վարժապետութեան եւ քարոզչութեան հետամուտք չեն միայն որոց հարկ է ստանալ բարձր դաստիարակութիւն, հապա նաեւ ամեն արուեստի եւ զբաղանաց հետամուտներու: Զարդիս նաեւ արուեստաւորն, նաեւ վաճառականն, միով բանիւ կենաց բարձր եւ ստորին խաւերու մէջ ամեն ոք պարտի լինել ուսեալ եւ դաստիարակեալ՝ որչափ կը ներեն պատեհութիւնք: Եւ ուսեալ վաճառական մի նուազ օգ-

տակար չէ աշխարհի քան ուսեալ վարժապետ մի կամ քարոզիչ մը։

Ուստի քանի որ այսչափ պարզ է բարձր դաստիարակութեան պէտքն, եւ քանի որ 10—17 լիրայով կրնայ աշակերտն հոգալ իր տարեկան ծախսերն այս երկու վարժարանաց մէջ ալ, անդին պատեհութիւն է այս Հայ երիտասարդաց համար, եւ պարտին օգտիլ ի նմանէ որչափ կարելի է, եւ ծնողք հարկ եղած զոհողութիւնն ընելու են դաստիարակել տալու իրենց զաւակներն, որով յարդարած կ'ըլլան զշուիլ ապագայ երջանկութեան եւ բարօրութեան, որուն այնչափ բաղձացող է

Ա. Մ. ԹԱՄԿՈՉԵԱՆ

ՅԱԿՆ, 9 Օգոստ. 1886.

ՆԱՄԱԿ ՏՐԱՊԻԶՈՆԷ

Այս միջոցիս քաղաքիս Աւետարանական հայոց երկսեռ վարժարանի տարեկան հարցաքննութեան եւ պարգեւաբաշխութեան հանդէսը վայելուչ ընթացքով տեղի ունեցաւ ի ներկայութեան ճեռնհաս քննիչներու եւ երկսեռ բազմութեան մը։ Վարժարանիս աշակերտաց եւ աշակերտուհեաց տարիքն թէեւ 7էն մինչեւ 14է, իսկ դասերն յորս ամենքն ալ զգուշութեամբ քննուեցան հետեւեալներն են. Հայերէն, Բերականութիւն, եւ արձակ շարադրութիւն, Տաճկերէն, Անգլիերէն, Օլէնտարք եւ թարգմանութիւն. Թուաբանութիւն, մտաւոր եւ գրաւոր. Սրբազան պատմութիւն, Քրիստոնէական վարդապետութիւն, Ազգային պատմութիւն, Աշխարհագրութիւն, Տոմարակալութիւն, Գեղագրութիւն, երաժշտութիւն եւ մարմնամարզ։ Աշակերտաց թիւն է 40, իսկ աշակերտուհեացն 10։ Իւրաքանչիւր դասի աւարտման երդոյ ընդմիջմամբ աշակերտք եւ աշակերտուհիք յարմար նիւթերու վրայ համառօտ ճառեր եւ ուղերձներ կը կարդային յուրախութիւն եւ ի գոհունակութիւն հանդիսականաց։ Տղայոց իրենց կարողութեանց համեմատ գեղեցիկ գրքեր ընծայուեցան։ Վարժարանի դասատուներն են Մր. Բարմէլի Անգլիերէնի եւ երաժշտութեան, Պատ. Կարապետ Բալըճեան, Տաճկերէնի, իսկ միւս դասերու համար Յովսէփ Էֆէնտի Տարաքճեան նախկին աշակերտ Խարբերդու ուսումնարանի։ Յիշեալ երեք պատուարժան անձանցմէ զատ հեռագրատան պաշտօնեայ Միհրան Էֆէնտի Քիւրքճեան, Մինաս Էֆէնտի Մանուշարեան, եւ Անգլիական հիւպատոսի դանչէլէր Մր. Վիվիան ազգու ուղերձներ խօսեցան եւ յորդորեցին զաշակերտս եւ զաշակերտուհիս որպէս զի յաջորդ շրջանին աւելի յառաջադէմ դտնուին։ Հանդէսը վերջացաւ աղօթքով մը։ Հանդիսականք իրենց գոհունակութիւնն եւ շնորհակալութիւնն դասատուաց եւ տղայոց յայտնելէ զկնի բեկրութեամբ մեկնեցան։

* * *

Քաղաքիս Ցարուխեան Օրիորդաց մասնաւոր վարժարանի քննութեան հանդէսն եւս խիստ փառաւոր կերպով կատարուեցաւ ասկէ առաջ, ի ներկայութեան ամեն ազգէ երկսեռ բազմութեան մը։ Պօլսեցի Տիկին Ցուլիանէ Յովսէփեան՝ բազմարդիւն վարժուհւոյն տեսչութեան տակ դտնուած սոյն բարեհամբաւ վարժարանին մէջ 60 օրիորդք կ'ուսանին հայերէն (գրաբար եւ աշխարհ.) ֆրանսերէն լեզուները, դաշնակ, ձեռագործ եւ այլ եւ այլ օգտակար դիտութիւններ չորս վարժուհեաց ձեռօք որոց երկուքն իւր աղջիկներն են, նախկին վարժուհիք Կարինի վարժարանաց։ Սանուհեաց իւրաքանչիւրն առ հասարակ քննչաց կողմանէ իրենց ուղղուած հարցմանց քաջ պատասխաններ տալով եւ երդ ընդ մէջ զանազան նիւթերու վրայ ճառեր կարդալով եւ տրամախօսութիւններ ընելով համայն հանդիսականաց հիացումը գրաւեցին։ Սոյն վարժարանը կը յաճախեն նաեւ մի քանի Թուրք եւ Յոյն օրիորդներ հարուստ դասէն, որովհետեւ սոյն վարժարանը իրաւամբ քաղաքիս օրիորդական առաջին վարժարանն է։ Իւրաքանչիւր աշակերտուհի տարեկան 20 ոսկի կը վճարէ առ առաւելն. 10 աղքատ աշակերտուհիք ձրի կը սորվին։ Տէրն օրհնէ սոյն վարժարանաց դասատուաց եւ աշակերտաց Ջանքերն։

Զ. ՖԻԼԻՊԵԱՆ

Տրապիզոն, 14 Յունիս 1886.

ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ

ՆՈՐ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ

Անցեալ Ուրբաթէ Շբ. լուսնալու գիշերն որ Օգոս. 9/21, Սոֆիայի մէջ Պուլկարիոյ Աղեքսանդր իշխանի պալատն յանկարծ պաշարուեցաւ ապստամբ զօրքերէ որք միացած էին զինուորական վարժարանի ուսանողաց հետ, իրենց պարագլուխ ունենալով ընդդիմադիր կուսակցութեան պետերն։ Իշխանն ըստ պահանջման իւր գրաւոր հրաժարականը տալէ վերջ ընդ հսկողութեամբ տարուեցաւ մինչեւ ի սահմանագլուխ։ Սոյն պահուն նոր կառավարութիւն մը կազմուեցաւ որոյ գլուխն է Սոֆիայի Մետրապոլիտ Գեր. Կլէմէնտ՝ իբր տեղակալ իշխանին։ Զօրավար Կրուէֆ կարգուեցաւ բանակին ընդհանուր հրամանատար որոյ յայտարարութեամբն քաղաքային իշխանութիւնք ենթարկուեցան զինուորական իշխանութեանց իրաւասութեան եւ պատերազմական օրէնքը գործադրութեան դրուեցաւ որով քաղաքը պաշարման վիճակի մէջ պիտի լինի նոյն օրէ սկսեալ ցնոր տնօրինութիւն։

Իշխանին արտաքսմանը վերաբերեալ մանրամասնութիւնք դեռ չեն գիտցուած։ Բանակին ընդհանուր հրամանատարին կողմէ հրամայուած է ստորին հրամանատարաց՝ հաւատարմութեան երդում ընել տալ ամբողջ բանակին առ նորակազմ կառավարութիւնն։

Սակայն կըսուի ալ թէ՝ պուլկար բանակը որ չ'կրնար մոռնալ թէ Սերվիոյ վրայ տարած փառաւոր յաղթանակը ըստ մեծի մասին Աղեքսանդր Իշխանին ռազմագիտական եւ անձնական քաջութեան կը պարտի, շուտով չ'յարիր դաւադրութեան ու մատնութեան կողմն։ Շաբթուս հեռագիր մը կը հաստատէր զայս, յարելով թէ Պուլկար ժողովրդեան մէջ իսկ կարեւոր մաս մը չ'ճանչնար այս ռուսական յետաշրջում եւ կը շարունակէ Պուլկարիոյ Իշխան ճանչնալ զԱղեքսանդր, քանի որ առժամեայ կառավարութեան հրամանաւ Պուլկարիոյ եւ Արեւ. Ռումէլիի քաղաքներու մէջ եղող ժողովուրդք կը հրաւիրուին անուանել իւրեանց ներկայացուցիչներ որք իրենց կարգին դումարուելով յաջորդ Կիրակի օր ընտրեն պուլկարիոյ համար նոր իշխան մը։

Դանուբի եղերքէն, Փալաֆիտէ այս Դշ. օր զարնուած հեռագիր մ'ալ կը ծանուցանէ թէ պուլկարական առժամեայ կառավարութիւնը տապալած է. Մետրապոլիտ Գեր. Կլէմէնտ եւ Կրուէֆ ու Զանքոֆ, գլխաւոր անդամք նոյն կառավարութեան ձերբակալուած են, եւ նախորդ նախարարութիւնն վերահաստատուած է։ Բայց այս վերջին լուր ստուգութեան կը կարօտի։

ՆԵՐԲԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Սոֆիայի Օսմ. պատուիրակք՝ Վսեմ. Մահիտ փաշա, Սպրօ եւ Կատպան էֆէնտիներն ծանուցած են առ Բ. դուռն թէ՝ պուլկարական նոր նախարարութեան հետ տեսակցած լինելով, զեկուցուեր է իրենց թէ առ այժմ դըժուար պիտի լինի կազմական կանոնագրի վերաքննիչ յանձնաժողովոյ շարունակել զիւր աշխատութիւն։

—Ադրիանուպոլսոյ կուսակալին կողմէ հաղորդուեր է այդ քաղքի կայարանապետին Բ. դրան մէկ հրամանն որ կարգելու կառախմբոց եւն. առաքումն ի Ֆիլիպէ. կառաքումքք պիտի կանք առնուն Արեւ. Ռումէլիի սահմանագլխոյն վրայ։ Այս հրամանի համեմատ, այժմ ապրանաց փոխադրութիւնք Մուսթաֆա – փաշայէ անդին կը կատարուին սայլից միջոցով։

— Կայս. կառավարութիւնն որ գրաւոր եւ բերանացի ապահովութիւն տուած է Մեծ Տէրութեանց Արեւ. Ռումէլիի խնդրոյն ծագումէն ի վեր իւր բռնած գերիշխանական ընթացքէն չշեղելու, դիւանագիտական ակմբոց մէջ լաւ տպաւորութիւն ըրած է կըսէ Թարիգ։

ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մինչեւ այս Զորեքշաբթի օր հաստատուած չէր թէ Աղեքսանդր իշխանն ուր կը գտնուէր ընդ հսկողութեամբ մինչեւ ի սահմանագլուխ տարուելէն վերջ, ոմանք կըսէին թէ վանքի մը մէջ բանտարկուած էր, այլք կը պնդէին թէ Վիտին է, ուրիշներ ալ կը հաստատէին թէ Ռումանիա անցած է։ Իսկ Զորեքշաբթի երեկոյ Լէվանս Հերալդ յաւելուածով մը ծանոյց թէ Նորին Բարձրութիւն իբրեւ դերի տարուած է Ռուս կառավարութեան։

Այս եղերական պարագայ եթէ ստուգութիւն մ'է, յոյժ անագորոյն եւ քստմնելի լինել կը թուի մեզ։ Մանրամասնութիւնքն հետեւեալ կերպով կը պատմուին երեկուան լրագիրներու մէջ։

Աղեքսանդր իշխանը Սոֆիայէ կը տարուի ոչ թէ Լոմ-փալանքա, այլ Ռահովա, Դանուբի վրայ, եւ հոն կը դրուի իւր իսկ զբօսանաւուն մէջ, որոյ Պուլկար սպայք փոխուած էին կանխաւ։ Շոգենաւը կ'երթայ կանգ կառնու Ռէնիի առջեւ, եւ Իշխանը ցամաք կը հանուի ռուս հողի վրայ, Պեսարապիա։ Հոն, Լեւանդ Հերալդի Դշ. Իրիկուան Ցաւելուածով հրատարակուած եւ «անժխտելի հեղինակութեան մը վրայ հիմնած տեղեկութեանց նայելով, Իշխանը ռուս Իշխանութեան ձեռք դերի կ'իյնայ, որք իրմէ կը պահանջեն երդում մը թէ այլ եւս ոչ չլիսի կոխէ Պուլկարիա։ Աղեքսանդր Իշխան պատասխան չտալով, արտօնութիւն կը խնդրէ Վիէննա երթալու։ Իրմէ պատուոյ խօսք կ'առնուի թէ պիտի վերադառնայ ռուսական հողն, եւ Իշխանութեանց անձնատուր պիտի լինի Նորին, եթէ յանձն չառնու պահանջուած երդումն ընել։ Իսկ եթէ երդումն ընել յանձն առնու, ազատ պիտի թողուի վերջնապէս։ Այս պայմանագրութեամբ, Աղեքսանդր Իշխան առժամեայ կերպիւ ազատ կը թողուի, եւ ռուս սպայի մ'ընկերակցութեամբ ճամբայ կ'ելնէ Վիէննա երթալու համար։

— Սոֆիայէն առնուած լրոյ նայելով, Կլէմէնտ մետրասլոլին նախագահութեամբ կազմուած առժամեայ կառավարութիւնն հրաժարական տուեր է։

Անմիջապէս յետոյ հանուած յայտարարութեամբ մը, Պ. Գարավէլոֆ կը ծանուցանէ թէ ինք կ'ստանձնէ նախագահութիւնն, Իշխանապետութեան խնամակալ ունենալով զՊ. Սդամպուլոֆ եւ Նիքիֆորոֆ հազարապետն։

Յայտարարութիւնը կը ծանուցանէ նմանապէս թէ նոր նախարարութիւն մը կազմուած է հետեւեալ կերպով.

Պ. Պ. Սդոյլոֆ, Արտաքին գործոց,
» Ռատոսլավոֆ Ներքին գործոց,
» Կէչոֆ, Ելեւմտոց,
» Օրաշաքոֆ, Դատական գործոց,
» Բանոֆ, Պատերազմական,
» Եովանոֆ, Հանրային կրթութեան։

«Հանդարտութիւնը կատարեալ է, կը նախատեսուի թէ նոր նախարարութիւնը պիտի արժանանայ երկրին միաձայն հաւանութեան» կ'ըսէ հեռագիրն։

ԱԶԴ

Կը ցաւիմք որ ի Դաւառս եղող մեր պատուարժան Բաժանորդներէն կամ Գործակալներէն ոմանք ցարդ վճարած չեն իրենց անցեալ շրջանի պարտքեր՝ չխորհելով որ մեր վիճակը կարող չէ հանդուրժել այսպիսի յապաղմանց, գուցէ մեր կրած դժուարութեանց անտեղեակ ըլլալովնին է։ Ուստի այսու ազդարարութեամբ յայտնի կընեմք որ մեզ համար կարելի չէ յարատեւութիւն եթէ մեր ազնիւ բարեկամք չփոխեն իրենց այս ընթացք։ Ցուսով եմք որ բարեկամք գիտնալով զայս՝ պիտի փոխեն ընթացքնին եւ պիտի փութան քաջալերել մեր այս գործ։

Տէր եւ Տնօրէն
Լ. ՍՏԵՓԱՆ Խ. ԻԹԻՃԵԱՆ

Զազմազնրար Ցակոբեան խան, Թիւ 13

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ
(ԱԲԱՄԵԱՆ)
1886